

S.L.Gilman, *Jews in Today's German Culture*

Review by: חגית לבסקי

Zion / ציון, Vol. (תשנ"ו), חוברת א (סא), pp. 129-131

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70035409>

Accessed: 01/12/2011 16:54

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

Sander L. Gilman, *Jews in Today's German Culture*, Indiana University Press (Helen and Martin Schwartz Lectures in Jewish Studies), Bloomington & Indiana 1995, 132 pp.

'להיות יהודי אורח גרמניה אחרי השואה היה ניגוד בלתי ניתן לגישור, אך אנשים חיו את הניגוד הזה וחוו אותו. בגרמניה התקיימו וממשיכים להתקיים חיים יהודיים, וקיימת קהילה גדולה ומשגשגת'. כך קובע גילמן בפתח ספרו. אכן, יש מקום להציב טענה זו בפתח הדברים, שכן בעולם היהודי ובישראל בכלל, ובקהילייה האקדמית הישראלית בפרט, נוטים להתעלם מעובדה זו. החרם שהוטל בשנת 1950 על אלה מבין ניצולי השואה – ילידי גרמניה או מזרח אירופה – שהחליטו להישאר במקומם ולא לעלות לארץ (או להגר לארצות הברית), כאשר השערים נפתחו סוף-סוף, נותן את אותותיו עד היום. יתר על כן, בקרב דוברי הציבור היהודי, ובפרט בישראל, אין עוררין על כך שאין כל המשכיות או קשר בין הקהילה היהודית המפוארת שהתקיימה בגרמניה עד שעלה עליה הכורת הנאצי, לבין הקהילה היהודית המתקיימת בה היום. המונח 'יהדות גרמניה' מכון אך ורק לאותה יהדות שאיננה עוד, וצאצאיה ממשיכה הן קהילות יוצאי גרמניה שהצליחו להינצל ולהציל את תרבותה באמריקה, באנגליה ובישראל. עד היום, קיומה של חברה ותרבות יהודית בגרמניה הוא תופעה קשה לעיכול בשביל יהודים מחוץ לגרמניה.

סנדר ל' גילמן, היסטוריון העוסק בסוציולוגיה ובפסיכולוגיה באוניברסיטת שיקגו, התמחה בחקר תופעות של זהות יהודית בכלל, ובמעגל התרבות הגרמנית בפרט, והוא פותח כאן בפני הקורא בשפה האנגלית עולם שהיה חסום בפניו עד עתה. דומה שאין זה מקרה שספרו מופיע כמעט בד בבד עם הופעתם של שני קבצים אחרים בשפה האנגלית, העוסקים אף הם בהווה היהודית בגרמניה של היום. האחד הוא אנתולוגיה מתורגמת מגרמנית של יצירות ספרות, פרי עטם של סופרים יהודים: *Jewish Voices, German Words: Growing Up Jewish in Post-War Germany and Austria*, ed. E. Lappin, translated by K. Winston, North Haven, CT 1994. גם הציבור האחר הוא אנתולוגיה של אנשי רוח יהודים בגרמניה, המסבירים מה פירוש להיות יהודי בגרמניה של היום: *Speaking Out – Jewish Voices from United Germany*, ed. S. Stern, Photographs by T. Weinstein, Chicago–Berlin–Tokyo–Moscow 1995.

אכן, הווייה יהודית היתה קיימת בגרמניה כבר לפני חמישים שנה. אלא שאז, כפי שטוען בצדק גילמן, זו היתה קהילה שותקת ונעלמה, של קורבנות אכולי חרדת רדיפה, רגשות אשם ותחושת ארעיות, המנותקת מעולמה היהודי ומתבודדת מסביבתה הגרמנית. ואולם, ההתפתחויות מאז ועד היום יצרו בגרמניה קהילה יהודית תוססת, המתחילה להתבלט כחלק אינטגרלי של התרבות הגרמנית ושל התרבות היהודית. ההגירה המתמדת אל גרמניה מישראל ומארצות המערב, ומשנות השבעים גם מברית המועצות ומיורשויותיה, חוללה שינויים מפליגים בקהילה היהודית בגרמניה. ואולם, לא על אלה עומד גילמן, אלא על התמורה הדורית, על התבגרותו של דור חדש: 'החל לצמוח דור חדש של יהודים-גרמנים, המשתלבים בורם המרכזי של התרבות הגרמנית', טוען גילמן. הוא מבקש להדגיש את דמיונה של תופעה זו לתחייתה של הקהילה היהודית באנגליה לאחר השיבה מן הגירוש, ולתפקיד שמילאה בתרבות האנגלית והיהודית כאחת.

ספרו של גילמן מתמודד אפוא עם תופעה שלא ניתן עוד להתעלם ממנה – פריחה של תרבות-עילית

יהודית בגרמניה, ובשפה הגרמנית. למקרא שמו והקדמתו של הספר, ומתוך הכרותי את התופעה מהתרשמות בלתי אמצעית, ציפיתי לבירור מלוא משמעותה התרבותית-התרבותית. ואולם, אין המחבר עוסק בתפקיד שמלאים היהודים בתרבות הגרמנית – בעיתונות, בספרות, באמנות ובאקדמיה – אלא מתמקד בתופעה האחת, הספרותית, ובמשמעותה היהודית דווקא, תוך הזנחת תופעות אחרות. גילמן מבקש לעמוד על אופיה המורכב של הזהות והזהדות היהודית בגרמניה, ועל יחסה האמביוולנטי של הביקורת הספרותית להתגלות זו, באמצעות בדיקתה של תופעה זו – המרשימה בממדיה ביחוד לאחר איחודה של גרמניה (ראה להלן) – בעיקר על ידי ניתוח כתביהם של הבולטים שבסופרים.

הספר נחלק לשלושה פרקים: בפרק הראשון, 'הזהדות ומודעות עצמית יהודית בגרמניה שלאחר החומה' (כן: לאחר החומה, לא לאחר המלחמה), מבקש המחבר לעמוד על עוצמת התופעה התרבותית-התרבותית של הזהדות היהודית, שעלתה על פני השטח בעיקר לאחר נפילתה של חומת ברלין, ולעמוד על טיבה. בפרק השני, 'כתיבה יהודית בהקשריה הגרמניים והיהודיים', מנתח גילמן את יצירתם של שניים מן הבולטים שבסופרים הצעירים – רפאל זליגמן (Seligmann), יליד 'פלשתינה' (!) 1947, ואסתר דיכרייט (Dichereit), ילידת גרמניה 1952, בת לנישואי תערוכת, שגילתה את יהדותה רק בבגרותה. נראה שלא מקרה הוא ששתי דוגמאות אלה הן של מי שיהדותם וגרמניותם כאחת איננה טבעית ומובנת מאליה לגביהם. רוב הסופרים שבהם דן גילמן סובלים מקושי זה. ועם זאת, גילמן מנתח את יצירותיהם כביטוי אותנטי של זהות יהודית-גרמנית, ואת אופן התקבלותם על ידי הביקורת – היהודית והגרמנית – כביטוי כזה, לשלילה ולחיוב. בפרק השלישי, 'הייצוגיות של הסקסואליות היהודית', עוסק המחבר בהתמודדותם של הסופרים היהודים עם תחושת השוני הגופני החיצוני שלהם כיהודים, גברים ונשים, ומעמיד זאת בהקשר רחב, היסטורי וקונטמפורני, של ביטויי השונות היהודית (בגולה) באמצעות המיניות הנבדלת.

התופעה שגילמן עוסק בה היא אכן מרשימה. יותר ויותר סופרים צעירים מגלים את זהותם היהודית הנשכחת או מאמצים אותה לעצמם (רבים מהם עמלים ממש לגלות כי אחד מאבותיהם היה יהודי, כמו המשורר וולף בירמן או העיתונאית לאה רוז), מצהירים עליה, ובעיקר – משלבים אותה ומתייחסים אליה בכתביהם ובהופעותיהם הציבוריות. לא מדובר כאן אך ורק בסופרים. כך, דרך משל, החלו להופיע בעשור האחרון כמה וכמה כתיבי עת יהודיים לבד מן העיתונים של הקהילות (כגון: *Babylon*, *Nudnik*, *Semit-Times*, *Tachles*), ככלי ביטוי של אינטלקטואלים ושל סטודנטים. בכל רחבי גרמניה, באוניברסיטאות ומחוצה להן, מוקמים מוסדות, מכוני מחקר, מוזיאונים ובתי הוצאה, המתמחים בעניינים יהודיים. ואולם, גילמן בחר להתמקד בסופרים, כחמישה-עשר במספר, רובם ילידי שנות הארבעים, ובמה שמגלה ביטויים הספרותיים על הזהותם היהודית-הגרמנית.

ייחודה של התופעה, טוען גילמן, הוא שהופעתם של הסופרים הללו היא יהודית במפגיע, וכך גם מבקש לראותם קהל קוראיהם. עם זאת, אין הם מבקשים, וגם לא מתבקשים, להיות מיעוט לא-גרמני נבדל, אלא להיות חלק מתרבות-העל השלטת, הגרמנית. ההבדל ביניהם לבין דור היוצרים הקודם להם – ילידי שנות העשרים והשלושים – הוא בדיוק בנקודה זו, של הופעה-במפגיע. כך, דרך משל, סופר ותיק כרלף ג'יורדאנו (Giordano): מחבר הנובלה 'הברתינים', שהוקרנה גם בטלוויזיה, על קורות משפחה יהודית בגרמניה הנאצית, או עיתונאי הצמרת מרסל רייך-ראניצקי (Reich-Ranicki); עורכו לשעבר של היומן המרכזי-ימני *Frankfurter Allgemeine* וכוכב טלוויזיה, נהגו לכוון את נגיעתם בשאלה היהודית לחרדת השואה (מלת המפתח – אושוויץ; עמ' 33) והצניעו שאלות שמעוררת זהותם

היהודית העכשווית. לעומתם, דור הסופרים החדש מבקש להבליט את עובדת קיומה ואת זכות קיומה של נוכחות יהודית בגרמניה של היום. אין הם מוכנים עוד לבסס את יהדותם על העבר ושימורו, אלא להבליטה כחלק חי ולגיטימי של הפזורה היהודית בת זמננו.

ואולם, טוען גילמן, אצל כל יהודי המודע ליהדותו קיים מתח מובנה בין זהותו כיהודי לבין זהותו כחבר בחברה ובתרבות הגרמנית. כדי להבין את עמדתו התרבותית משתמש גילמן במונח 'סימביוזה נגטיבית' (*Negative Symbiosis*), שאותו הוא שואל ממאמרו של דן דינר (D. Diener, 'Deutsche und Juden nach Auschwitz – Eine Negative Symbiose', *Babylon*, I [1986], pp. 9–21) ופירושו: הכרה בשייכות, ועם זאת בקו הפרדה בלתי עביר בין היהודים לבין התרבות הגרמנית. את הסימביוזה הנגטיבית מאשש גילמן בניתוחים שהוא מציע ליצירות הספרותיות עצמן, שבהן הוא חושף ביטויי נבדלות יהודית. סימביוזה נגטיבית זו לא נולדה אמנם רק לאחר נפילת החומה, אך החלה לבוא לידי ביטוי רק אז, ואין הכוונה רק לעצם הופעתם של הסופרים היהודים, אלא לעובדה שמאז 1989 הם העמידו במרכז יצירתם את בירור זהותם היהודית בהקשר הגרמני.

מדוע נפילתה של חומת ברלין ואיחוד גרמניה פותחים תקופה חדשה בתרבות היהודית בגרמניה? תשובתו של גילמן על שאלה זו אינה פשוטה. מצד אחד, איחוד גרמניה יצר לדעתו דחף חדש ל'גרמניה חדשה', אחרת, פתוחה ופלורליסטית – אך גם גרמנית-מאחדת, בטוחה בעצמה ובגרמניותה. יתר על כן, גרמניה חדשה זו יצרה אפשרות למגע בלתי אמצעי בין היוצרים היהודים משני העברים, ועם היהודים ממזרח אירופה בכלל. מכאן נולד הצורך – וגם האפשרות – להגדרה עצמית יהודית נבדלת מן הגרמניות החדשה. מצד שני, גילמן מקנה לחומה עצמה משמעות סמלית: החומה המפרידה בין הגרמנים נפלה, אך דווקא עובדה זו חשפה את קיומה של חומה פנימית, נפשית, בין היהודים שחיו משני עבריה לבין הגרמנים שבתוכם הם חיים. אך בעיקרו של דבר (ודומה בעיני שגם גילמן יסכים לכך), לזו העניין הוא חילופי הדורות ותמורות הזמן, שנפילתה של חומת ברלין היא אך אחד מסימניהם. ברכה רבה אני רואה בעצם הופעתו של הספר, ובעצם ההעמדה של חקר התרבות היהודית בגרמניה וביטוי הזהות היהודית בה על סדר היום של העיון ההיסטורי-החברתי. ואולם, הספר סובל משתי חולשות. האחת, אין המסגרת המצומצמת מאפשרת לו אלא לעסוק בניתוח היצירות והיוצרים שבהם הוא עוסק, ואין הוא מביא את הנתונים והניתוחים המשווים המתבקשים כדי לאשש את קביעותיו הכלולות. האחרת, הסוציולוג-הפסיכולוג שבו נוטה להדגיש את מה שנראה לי כהדגשת יתר של היסודות הגופניים-המיניים בפסיכולוגיה של הסופרים הנסקרים. אלה משתלטים על הספר עד כדי כך, שעם סיום קריאתו תוהה הקורא (שאינו זוכה לסיכום כלשהו) מהו כאן העניין היהודי דווקא.

ואולם, אין בכך כדי להחליש את טענתו העיקרית. לאמיתו של דבר, טוען גילמן, הולך ונוצר בגרמניה דגם חדש של התרבות היהודית-הגלוית, שהיא מרכיב-יסוד בתרבות היהודית ובהות היהודית, גם אם נשתנתה משמעותה הערכית לאחר הקמתה של מדינת ישראל. האם אנו עדים להיווצרותה של חוליה חדשה בתרבות היהודית-הגרמנית? ואם כך הדבר – במה היא דומה ובמה היא שונה בהשוואה לקודמתה בגרמניה ולאחיותיה בנות המערב של ימינו? בשאלות אלה יש לדון רק בפרספקטיבה רחבה יותר של ניתוח סוציו-היסטורי, ויש לקוות שגילמן ימשיך ויעסוק בהן בחיבוריו הבאים.